

*Павловський В. В.,
здобувач наукової лабораторії
з проблем досудового розслідування
Навчально-наукового інституту підготовки
фахівців для підрозділів слідства та кримінальної міліції
Національної академії внутрішніх справ*

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НЕДОПУСТИМОСТІ РОЗГОЛОШЕННЯ ВІДОМОСТЕЙ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Анотація. У статті розглянуто питання, пов'язані з правовою регламентацією кримінально-процесуального інституту таємниці досудового розслідування з огляду на імперативний нормативний припис про недопустимість розголошення відомостей досудового розслідування.

Ключові слова: досудове розслідування, таємниця, гласність, відомості, обов'язки учасників кримінального провадження.

Постановка проблеми. На відміну від судового розгляду кримінального провадження досудове розслідування є лише частково гласним. Згідно зі ст. 222 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) відомості досудового розслідування можна оголосити лише з дозволу слідчого або прокурора й лише в тому обсязі, у якому вони визнають можливим. Це загальне положення покликане захистити відомості, що містяться в матеріалах досудового розслідування, від розголошення їх особами, які брали в ньому участь, з метою забезпечення нормального ходу досудового розслідування, виключення незаконного впливу на його учасників і результати. Особливої актуальності це питання набуває в умовах набуття чинності новим Кримінальним процесуальним кодексом України за відсутності судово-слідчої практики застосування його норм, наявності окремих спірних та невирішених питань з огляду на загальні положення досудового розслідування, які активно дискутуються в юридичній літературі. Також потребує уніфікації термінологія, що вживається в ст. 222 КПК України та ст. 387 Кримінального кодексу України (далі – КК України).

Питанням забезпечення нерозголошення відомостей досудового розслідування приділяли увагу чимало вчених-процесуалістів, а саме: Ю.П. Аленін, Р.В. Бараннік, В.В. Вапнярчук, Ю.М. Грошевий, Н.В. Жогін, Н.С. Карпов, В.П. Лавров, Л.М. Лобойко, І.В. Смолькова, С.М. Стахівський, Ф.Н. Фаткуллін, Л.Д. Удалова, В.М. Тертишник та інші.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нерозголошення відомостей досудового розслідування в теорії кримінального процесу належать до загальних положень досудового розслідування, тобто до визначених законом на основі засад кримінального процесу положень, правил, які віддзеркалюють характерні риси та особливості досудового розслідування як стадії та своїми вимогами спонукають органи досудового розслідування до швидкого, повного та неупередженого розслідування, виконання завдань цієї стадії й охорони в ній прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження.

Існування цієї заборони зумовлено тим, що передчасне розголошення даних слідства, тобто повідомлення цих даних третім особам в усній бесіді, публічному виступі, у пресі тощо, може скомпрометувати людину, негативно вплинути

на розкриття злочину, викриття винних, оскільки обізнаність окремих зацікавлених осіб чи цілих організованих злочинних угруповань про те, у якому напрямі йде розслідування, які конкретно слідчі (розшукові) та інші процесуальні дії будуть виконуватися, дозволить їм активно протидіяти зусиллям слідчого та оперативних підрозділів, перешкоджати досягненню завдань кримінального провадження шляхом знищення документів, речових доказів, переховування викраденого майна, залякування чи навіть знищення осіб, які можуть бути свідками чи потерпілими в справі, створення умов для ухилення осіб, причетних до вчинення злочину, від розслідування тощо [10, с. 439–440].

Небажаність розголошення відомостей досудового розслідування не означає те, що воно повністю проводиться негласно. Порядок проведення та зміст процесуальних дій передбачений законом. Під час проведення таких дій внутрішня гласність забезпечується шляхом обов'язкової присутності під час їх проведення певного кола учасників, у тому числі понятих, спеціалістів, перекладача та інших.

Дійсно, передчасне та неконтрольоване розголошення даних досудового слідства може завдати шкоди не тільки швидкому й об'єктивному дослідженню обставин кримінальної справи, а й законним інтересам потерпілого, свідка, інших учасників кримінального судочинства [5, с. 33].

Наказ Міністерства внутрішніх справ України № 686 від 9 серпня 2012 року «Про організацію діяльності органів досудового розслідування Міністерства внутрішніх справ України» передбачає, що начальник слідчого відділу організовує висвітлення в засобах масової інформації стану розслідування окремих кримінальних правопорушень з урахуванням таємниці досудового розслідування, актуальних питань діяльності слідчих підрозділів [14].

У свій час певною мірою на окремі аспекти важливості кримінально-процесуального забезпечення нерозголошення відомостей досудового розслідування звертав увагу й Верховний Суд України, зокрема, що суди повинні неухильно виконувати вимоги закону стосовно того, що постанови про застосування оперативно-розшукових заходів виносяться та зберігаються в режимі, який забезпечує нерозголошення даних досудового слідства або оперативно-розшукової діяльності. А з урахуванням вимог ст. 121 КПК України (1960 року) щодо недопустимості розголошення даних досудового слідства суддя не вправі вимагати від органів досудового розслідування, прокурора, у провадженні якого знаходиться справа, будь-яких інших матеріалів, крім тих, на підставі яких було прийнято рішення про порушення справи [11; 12].

Сьогодні нормативно припис про недопустимість розголошення відомостей досудового розслідування визначено в ст. 222 КПК України. Зокрема, визначено, що відомості досудового розслідування можна розголошувати лише з дозволу

слідчого або прокурора і в тому обсязі, у якому вони визнають можливим. Частиною 2 цієї статті передбачено, що в необхідних випадках слідчий, прокурор попереджає осіб, яким стали відомі відомості досудового розслідування у зв'язку з участю в ньому, про їх обов'язок не розголошувати такі відомості без його дозволу. Незаконне розголошення відомостей досудового розслідування тягне за собою кримінальну відповідальність, встановлену законом.

Правове положення, на нашу думку, є більш вдалим, хоча за своїм змістом збігається зі ст. 121 КПК України 1960 року щодо недопустимості розголошення даних досудового слідства, проте з тією відмінністю, що в назві чинної ст. 222 КПК України вживається термін «відомості», а в КПК 1960 року – «данні». Крім того, прослідковується більш широкий спектр можливостей застосування цієї норми в кримінальному провадженні. Зокрема, формулювання ч. 2 ст. 222 КПК України передбачає «попереджає осіб, яким стали відомі відомості досудового розслідування, у зв'язку з участю в ньому, про їх обов'язок», є більш широким за змістом від тези ч. 2 ст. 121 КПК України 1960 року «слідчий попереджає свідків, потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача, захисника, експерта, спеціаліста, перекладача, понятих, а також інших осіб, які присутні при провадженні слідчих дій, про обов'язок...».

По-перше, у чинній нормі ведеться мова про будь-які відомості досудового розслідування, а в попередній лише про можливість попередити визначене коло осіб під час провадження слідчих дій, тобто про обов'язок не розголошувати лише ту інформацію, яка була зафіксована у відповідному процесуальному документі, або інші обставини проведення слідчої дії. Водночас назва самої статті свідчила про можливість поширювати її вимоги на всю кримінально-процесуальну діяльність органів досудового розслідування і прокурора. По-друге, КПК України 1960 року у своїх нормах не передбачав додаткової конкретизації обов'язку свідків, потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача, захисника, експерта, спеціаліста, перекладача, понятих утриматись від розголошення відомостей досудового розслідування. У зв'язку із цим доцільно відзначити прогресивність норм чинного КПК України. Так, під час ознайомлення зі своїм процесуальним статусом (зокрема, обов'язками як учасника кримінального провадження) на початку кримінального провадження (наприклад, подання заяви особою, якій кримінальним правопорушенням завдано певного виду шкоди) або під час проведення відповідної процесуальної дії (наприклад, допит свідка) особа відразу усвідомлює можливість накладення на неї обов'язку не тільки за розголошення даних досудового розслідування, а й даних усього кримінального провадження.

Зокрема, п. 3 ч. 2 ст. 66 КПК України визначає обов'язок свідка не розголошувати без дозволу слідчого, прокурора, суду відомості, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього, і які стали відомі свідку у зв'язку з виконанням його обов'язків. А в ч. 3 цієї статті дещо відмінне положення стосується особи, яку залучають до проведення процесуальних дій під час досудового розслідування як понятого або яка стала очевидцем таких дій, з конкретизацією про обов'язок не розголошувати відомості щодо проведеної процесуальної дії, а не кримінального провадження в цілому. Аналогічно обов'язкам свідка законодавець сформулював відповідні норми щодо перекладача (п. 4 ч. 3 ст. 68 КПК України) та спеціаліста (п. 3 ч. 5 ст. 71 КПК України). Зокрема, спеціаліст зобов'язаний не розголошувати відомості, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження та процесуальних

дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього та які стали відомі спеціалісту у зв'язку з виконанням його обов'язків.

Цікавим є формулювання п. 3 ч. 1 ст. 57 КПК України, у якому законодавець до обов'язків потерпілого відносить не тільки не розголошувати без дозволу слідчого, прокурора, суду відомості, які стали йому відомі у зв'язку з участю в кримінальному провадженні і які становлять охоронювану законом таємницю. Фактично використання тези в КПК України «охоронювану законом таємницю» зобов'язує потерпілого за певних умов не розголошувати не тільки державну таємницю, а й так звану професійну таємницю, до якої належать такі види інформації з обмеженим доступом: лікарська таємниця, професійна таємниця суддів, адвокатська таємниця, таємниця вчинення нотаріальних дій (нотаріальна таємниця), аудиторська таємниця, таємниця усиновлення, і навіть журналістська таємниця [9]. Таке формулювання, на наш погляд, є зайвим, а відповідний обов'язок потерпілого має стосуватись виключно таємниці кримінального провадження. Погоджуємось із твердженням вчених Р.В. Баранника та П.Г. Назаренка, які зазначають що таємниця досудового розслідування належить до категорії професійних таємниць, оскільки вона впливає зі змісту кримінально-процесуальної діяльності та являє обов'язкову умову її здійснення [1, с. 18].

Нерозголошення відомостей досудового розслідування безпосередньо пов'язане з категоріями «гласність і відкритість судового провадження» та «іміунітет свідка» в межах положень ст. ст. 27 та 65 КПК України. У зв'язку із цим доречно є твердження С.М. Гончаря про те, що таємницю приватного життя учасників кримінального провадження варто розглядати як мету існування інституту таємниці досудового розслідування, оскільки нерозголошенню підлягають також відомості про особисте життя будь-яких осіб, які навіть не є учасниками провадження [4, с. 14]. У процесуальній літературі існує пропозиція доповнити кримінальний процесуальний закон положенням про заборону розголошувати відомості досудового розслідування, які можуть слугувати в подальшому підставою для проведення закритого судового розгляду [1, с. 16; 6, с. 15].

Щодо обов'язків представника потерпілого (ст. 58 КПК України), цивільного позивача (ст. 61 КПК України), цивільного відповідача (ст. 62 КПК України) закон не передбачає зобов'язання стосовно нерозголошення відомостей досудового розслідування, що є недоліком та потребує удосконалення.

На відміну від КПК України Кримінальний кодекс України в ст. 387 передбачає не лише відповідальність за розголошення даних досудового розслідування, а й даних оперативно-розшукової діяльності, звертаючи увагу, що суб'єктом злочину може бути як особа, яку попередили в установленому законом порядку про обов'язок не розголошувати такі дані, так і слідчий суддя, суддя, прокурор, слідчий, працівник оперативно-розшукового органу незалежно від того, чи приймала ця особа безпосередню участь в оперативно-розшуковій діяльності, досудовому розслідуванні, за умови якщо розголошені дані цими особами ганьблять людину, принижують її честь і гідність.

Звертає на себе увагу термінологічна неузгодженість цієї норми зі ст. 222 КПК України, адже ст. 387 КК України використовує термін «дані», а ст. 222 КПК України – «відомості», а також «працівник оперативно-розшукового органу» (ч. 2 ст. 387 КК України) і «оперативні підрозділи» (ч. 1 ст. 41 КПК України). Це питання має бути вирішене шляхом внесення відповідних термінологічних змін до КК України з метою уникнення подвійного трактування.

Ми підтримуємо думки окремих вчених про те, що попередження про обов'язок не розголошувати дані досудового

розслідування доцільно фіксувати або в протоколі слідчої (розшукової) дії, результати якої органи досудового розслідування забороняють розголошувати, або в окремому, спеціально для цього призначеному протоколі чи іншому документі (наприклад, підписці про нерозголошення даних досудового розслідування), оскільки письмова форма сприятиме можливості обґрунтовано вирішувати питання про відповідальність винуватих у розголошенні даних досудового розслідування осіб [2, с. 60–62; 5, с. 33–34].

Свого часу В.М. Тертишник пропонував спеціально передбачити в розроблюваних бланках протоколів обшуку відповідні реквізити, спрямовані на реалізацію ст. ст. 121 і 185 КПК України 1960 року [13, с. 629]. За аналогією з положеннями недопустимості розголошення відомостей досудового розслідування В.В. Король пропонував передбачити в кримінально-процесуальному законодавстві норму щодо забезпечення нерозголошення даних закритого судового засідання, у зв'язку із чим в учасників закритого судового розгляду відбирати підписку та робити відповідну відмітку в протоколі судового засідання [6, с. 14].

Вимоги ст. 222 КПК України не означають, що слідчий зобов'язаний проводити розслідування негласно. У разі необхідності слідчий може інформувати громадськість або трудовий колектив про деякі обставини скоєного злочину, звернутися за допомогою до населення за допомогою преси, радіо, телебачення. Таємниця досудового розслідування має тимчасовий характер, і після його закінчення стає доступною сторонам (ст. 290 КПК України).

Також забезпечення збереженні відомостей досудового розслідування можливе, якщо застосовуються заходи забезпечення конфіденційності відомостей про особу (заміна прізвища, імені, по батькові псевдонімами). Зустрічаються непоодинокі випадки, коли учасника, щодо якого застосовано захід забезпечення безпеки у вигляді зміни анкетних даних, під час слідчої (розшукової) дії бачать інші учасники досудового розслідування. У такому разі слідчий обов'язково має отримати від останніх письмові зобов'язання щодо нерозголошення відомостей розслідування.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє зробити такі висновки. Проблема нерозголошення відомостей досудового розслідування на належному рівні не вирішена, у зв'язку із чим підтримуємо позицію щодо доцільності закріплення в ст. 222 КПК України вимог щодо письмової форми попередження учасників кримінального провадження та інших осіб, які присутні під час провадження слідчих (розшукових) чи інших процесуальних дій, а також під час ознайомлення з окремими матеріалами кримінального провадження, до відкриття матеріалів іншій стороні та до завершення кримінального провадження, про обов'язок не розголошувати відомості досудового розслідування.

Усі інші проблеми, пов'язані з дослідженням процедури дотримання таємниці досудового розслідування, виходять за межі цієї статті й становлять перспективні напрями подальших наукових розвідок.

Література:

1. Бараннік Р.В. Особливості охорони інформації, що становить таємницю у кримінальному судочинстві / Р.В. Бараннік, П.Г. Назаренко // Адвокат. – 2011. – № 4 (127). – С. 15–18.
2. Батьшцева Л. Гласність предварительного следствия / Л. Батьшцева // Социалистическая законность. – 1989. – № 1. – С. 60–62.
3. Виноградова Г. Професійна таємниця в міжнародно-правових джерелах: окремі питання регулювання та використання досвіду в законодавстві України / Г. Виноградова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2493>.

4. Гонтьор С.Н. Особенности обеспечения неприкосновенности частной жизни лица на досудебных стадиях уголовного судопроизводства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розсыльная деятельность» / С.Н. Гонтьор. – Волгоград, 2005. – 24 с.
5. Досудове розслідування кримінальних справ : [навч.-практ. посіб.] / [Ю.М. Грошевий, В.В. Вапнярчук, О.В. Капліна, О.Г. Шило]; за заг. ред. Ю.М. Грошевого. – Х. : ФІНН, 2009. – 328 с.
6. Король В.В. Засада гласності та її обмеження в кримінальному судочинстві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / В.В. Король. – К., 2002. – 20 с.
7. Кримінальний кодекс України, прийнятий 5 квітня 2001 р. (станом на 5 квітня 2013 року). – К. : ПАЛИВОДА А.В., 2013. – 209 с.
8. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України» (чинне законодавство з 19 листопада 2012 року). – К. : ПАЛИВОДА А.В., 2012. – 382 с.
9. Кримінально-процесуальний кодекс України (чинне законодавство зі змінами та доповненнями станом на 8 вересня 2011 року). – К. : ПАЛИВОДА А.В., 2011. – 264 с.
10. Науково-практичний коментар до Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року / за ред. О.А. Банчука, Р.О. Куйбіди, М.І. Хавронюка. – Х. : Фактор, 2013. – 1072 с.
11. Про деякі питання застосування судами України законодавства при дачі дозволів на тимчасове обмеження окремих конституційних прав і свобод людини і громадянина під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, дізнання і досудового : Постанова Пленуму Верховного Суду України № 2 від 28 березня 2008 року слідства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-08>.
12. Про деякі питання, що виникають під час розгляду судами України скарг на постанови органів дізнання, слідчого, прокурора про порушення кримінальної справи : Постанова Пленуму Верховного Суду України № 6 від 4 червня 2010 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0006700-10>.
13. Тертишник В.М. Науково-практичний коментар до Кримінально-процесуального кодексу України / В.М. Тертишник. – К. : А.С.К., 2002. – 1056 с.
14. Типове положення про слідче управління (відділ) головного управління, управління МВС України в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, на транспорті, затверджено наказом МВС України № 686 від 9 серпня 2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1769-12/conv>.
15. Удалова Л.Д. Таємниця слідства: деякі проблемні питання / Л.Д. Удалова // Криміналістика у протидії злочинності : матеріали конф. – К., 2009. – С. 76–78.

Павловский В. В. Теоретические и практические проблемы обеспечения недопустимости разглашения сведений досудебного расследования

Аннотация. В статье рассмотрены вопросы, связанные с правовой регламентацией уголовно-процессуального института тайны предварительного расследования, учитывая императивное нормативное предписание о недопустимости разглашения сведений досудебного расследования.

Ключевые слова: досудебное расследование, тайна, гласность, сведения, обязанности участников уголовного производства.

Pavlovsky V. Theoretical and practical problems of software inadmissibility of disclosure of information pre-trial investigation

Summary. The questions related to the legal regulation of criminal procedure institute secrets preliminary investigation in view of the mandatory regulatory requirement to disclose information about the unacceptability of the preliminary investigation.

Key words: pre-trial investigation, mystery, publicity, information, obligations of parties to criminal proceedings.